

УДК 331

В. Д. Залізко,
к. ф.-м. н., доцент, докторант кафедри аудиту та економічного аналізу,
Національний університет державної податкової служби України (м. Ірпінь, Київська обл.)

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

V. Zalizko,
Cand. Phys.-Math. Sci., Docent, Doctoral candidate dept. of Audit and Economic Analysis,
National University of State Tax Service of Ukraine (Irpin', Kyiv region)

SOCIAL SECURITY RURAL TERRITORIES: ISSUES AND PROSPECTS

У роботі наведено класифікацію існуючих визначень поняття "соціальна безпека", сформульовано визначення поняття "соціальна безпека сільських територій" та зазначено її місце та роль у системі національної безпеки.

The paper summarizes the results of the existing definitions of "social security", the definition of the term "social security rural territories" indicated its place and role in the national security system.

Ключові слова: соціальна безпека, соціальна безпека сільських територій, класифікація, сільські території, національна безпека.

Key words: social security, social security rural territories, classification, rural territories, national security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Поняття "соціальна безпека" є однією з найважливіших складових національної безпеки країни і тісно пов'язане з поняттям соціальної політики, важливість якої підкреслюється 1 та 3 статтею Конституції України, де серед іншого зазначено, що Україна є соціальною державою, а "людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю". Тобто проблеми, які стосуються підвищення рівня соціальної захищеності українського населення, апріорі є актуальними для нашої держави. Особливо соціально незахищеними у науково-законодавчому та практичному сенсі стали мешканці сільських територій, оскільки досі не існує визначення поняття "соціальна безпека сільських територій" та механізмів оцінки її рівня.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Серед досліджень у сфері побудови загальної теорії соціальної безпеки та аналізу її функцій відзначимо роботи таких науковців, як Л. Весельська, В. Гошовська, О. Давидюк, М. Діба, А. Ільчук, В. Кириленко, Є. Крихтін, Е. Лібанова, О. Новікова, Ю. Олениченко,

О. Палій, С. Пирожков, Г. Сіласте, В. Серебряніков, С. Синчук, О. Хомра, А. Хлоп'єв, П. Шевчук та багатьох інших [1—9].

Проте, незважаючи на досить велику кількість публікацій на зазначену тему, особливості забезпечення соціальної безпеки сільських територій потребують комплексного аналізу та додаткових науково-практичних досліджень.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою роботи є комплексний аналіз існуючих наукових підходів до вивчення теорії соціальної безпеки, зокрема в питанні формулювання дефініції поняття "соціальна безпека сільських територій" як важливої компоненти поняття "економічної безпеки сільських територій". Завданням дослідження передбачено встановлення функцій, задач, проблем, місця та ролі соціальної безпеки сільських територій у структурі економічної, а отже, національної безпеки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Поняття "соціальна безпека" детально розглядалося в дослідженнях науковців багатьох країн світу. У науково-методичній літературі зустрічається три базових підходи до вивчення цього важливого поняття.

Таблиця 1.

Автор	Формулювання	Рік
В. Серебряніков та А. Хлоп'єв [2, с. 93]	сукупність заходів щодо захисту інтересів країни та народу в соціальній сфері, розвиток соціальної структури і відносин в суспільстві, системи життєзабезпечення і соціалізації людей, способу життя відповідно до потреб прогресу, теперішніх і майбутніх поколінь	1996
О. Новікова [3, с. 27]	стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від впливаючих на них загроз національній безпеці», наголошуючи при цьому, що стан безпеки є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність	1997
Г. Сілласте [4, с. 174]	стан захищеності особистості, соціальної групи, спільноти від загроз порушення їхніх життєво важливих інтересів, соціальних прав і свобод	2001
С. Пирожков [5]	результат ефективної соціальної політики, яка має застерігати суспільство від соціальних вибухів, відкритих і прихованих виявів громадської непокори та інших конфліктних ситуацій, сприяти підвищенню конкурентоздатності українського працівника за європейськими та світовими стандартами	2003
П. Шевчук [6, с. 108]	це певний стан життєдіяльності суспільства, убезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог	2003
Е. Лібанова, О. Палій [7, с. 381]	стан захищеності від загроз соціальним інтересам	2004
О. Хома та Т. Русанова [8]	стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих інтересів особи і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз	2004
Л. Весельська [9]	це реалізована через комплекс організаційно-правових норм і відповідних їм інститутів безпеки, фінансових інструментів і важелів захищеність соціальних інтересів особи, суспільства й держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, належний рівень забезпечення офіційно встановлених соціальних стандартів та гарантій, що визначають якісний рівень життя людини і суспільства	2010

Перший — полягає в тому, що соціальна безпека — це структурна одиниця економічної безпеки, яка, в свою чергу, є складовою національної безпеки.

Другий підхід розглядає соціальну безпеку як безпосередню складову національної безпеки, яка не входить до складу економічної безпеки

І згідно з третім підходом соціальну безпеку варто розглядати як основу сучасного громадянського суспільства у ліквідації корупції та державній безпеці в цілому.

Для вибору найбільш вдалого теоретико-методологічного підходу формування поняття "соціальна безпека сільських територій" проаналізуємо основні визначення поняття "соціальна безпека" у вигляді таблиці 1.

Незважаючи на те, що в Декларації про державний суверенітет України (1990 р.) соціальна безпека визначалась як стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів як особи, так і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз, аналіз теоретичних підходів вітчизняних та закордонних науковців до визначення поняття "соціальна безпека", показав, що поєднання першого і третього підходів є найбільш оптимальним для формулювання суті поняття соціальна безпека сільських територій. Це підтверджується послідовністю та взаємоза-

лежністю задач економічної та соціальної безпеки в контексті забезпечення національних інтересів, а саме:

- своєчасне виявлення та попередження внутрішніх та зовнішніх загроз;
- створення умов для сталого соціально-економічного зростання;
- наявність та забезпечення повноцінної роботи базових соціальних об'єктів (дитячі садочки, школи, лікарняні заклади, магазини тощо);
- створення цивілізованих умов проживання та інших суспільних благ (водо-, газо-, електропостачання, зв'язок, комунікації, місця культурного відпочинку тощо);
- забезпечення захисту моральних основ, традицій, релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України;
- забезпечення гідних умов праці, отримання стабільних доходів та багато іншого.

У сучасній теорії соціальної безпеки достатньо невпорядковано виглядає її термінологічний апарат. На сьогодні існує дуже вузька диференціація видів соціальної безпеки, яка передбачає її розподіл на три види:

- 1) безпека держави;
- 2) безпека підприємства;
- 3) безпека особи.

Очевидно, що для більш точної оцінки рівня соціальної безпеки держави потрібно деталь-

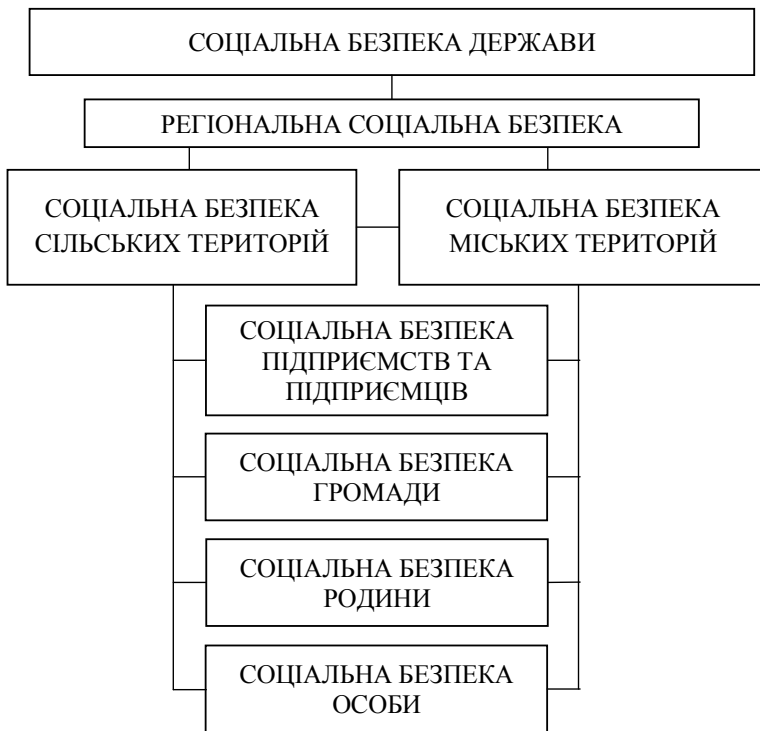

Рис. 1. Декомпозиція поняття "соціальна безпека сільських територій"

ніше дослідити її складові через територіально адміністративну призму і відокремити соціальну безпеку регіону, сільських та міських територій, підприємств, соціальних груп і конкретної людини (резидента чи нерезидента).

Отже, під соціальною безпекою сільських територій будемо розуміти такий стан їх економічної безпеки, що в змозі захистити соціальні інтереси сільського населення та сприяти сталому розвитку сільської соціальної інфраструктури, базових систем життєзабезпечення у відповідності до потреб науково технічного прогресу із збереження навколишнього середовища.

Зупинимось детальніше на особливостях формування соціальної безпеки сільських територій в умовах ринкової економіки. На жаль, в Україні, на відміну від більшості високорозвинених європейських держав, не відбулося формування середнього класу як повноцінної соціальної сили, а натомість все збільшується соціальна прірва між багатими та бідними, між міськими жителями та селянами. Так, ще за часів Російської Імперії П. Століпін висловлював ідею необхідності створення на селі середнього класу, який мав би проникнути не лише у економічну діяльність, а й до місцевого самоврядування та інших громадських інститутів. Проте ці ідеї залишилися невітленими до сьогодні. Більше того, як зазначено в [10, с. 116—120] та [11] найбільш бідні верстви населення скла-

дають майже половину жителів українського села, а із загального числа осіб, що проживають у межах сільських територій, близько третини мають доходи нижче прожиткового мінімуму. Разом з тим доходи деяких керівників та головних спеціалістів великих сільськогосподарських підприємств, власників фермерських господарств та успішних підприємців, кількість яких складає не більше 5 % від всього сільського населення, є надвисокими (навіть за міськими мірками). Доходи 10 % селян становлять 3—5 тис. грн в місяць, а решта 85 % сільського населення мають заробітки, які значно нижчі в порівнянні з доходами міського населення (це не враховуючи високий рівень безробіття на сільських територіях та неофіційну трудову діяльність сільських жителів у містах).

Таким чином, однією з умов забезпечення достатньо високого рівня соціальної безпеки сільських тери-

торій, можна вважати наявність місцевого середнього класу, який має становити не менше половини загальної кількості проживаючого населення. Враховуючи, що кількість фермерів, ФОП, малих підприємств, лікарів та освітян в українських селах постійно зменшується, а також має невисокі доходи, автор вважає, що на сьогодні середнього класу на сільських територіях як такого майже не існує, що є прямою загрозою їх соціальній безпеці.

Відзначимо, що останнім часом відбулася значна активізація кредитних операцій серед сільських жителів та підприємців, що деякими вченими вважається позитивною ознакою і можливим шляхом до економічного зростання та розширення середнього класу на селі. Але, на нашу думку, це рух в нікуди, оскільки сучасні відсоткові кредитні ставки коливаються від 2 до 4 % на місяць і, враховуючи страхові внески та інші виплати, отримаємо, що за 2 роки користування такими кредитами переплата складатиме майже 100 % суми кредиту. Зрозуміло, що такі кредити дають часто без застави і довідок про доходи, але зазначені кабальні умови призведуть до повного зубожіння сільського населення та масового банкрутства. Невигідність вітчизняного кредитування підтверджується даними Державного управління статистики, згідно з яким учасниками фінансово-кредитних відносин є лише 13,6 % провідних сільськогосподарських приватних підприємців (21,8 % рес-

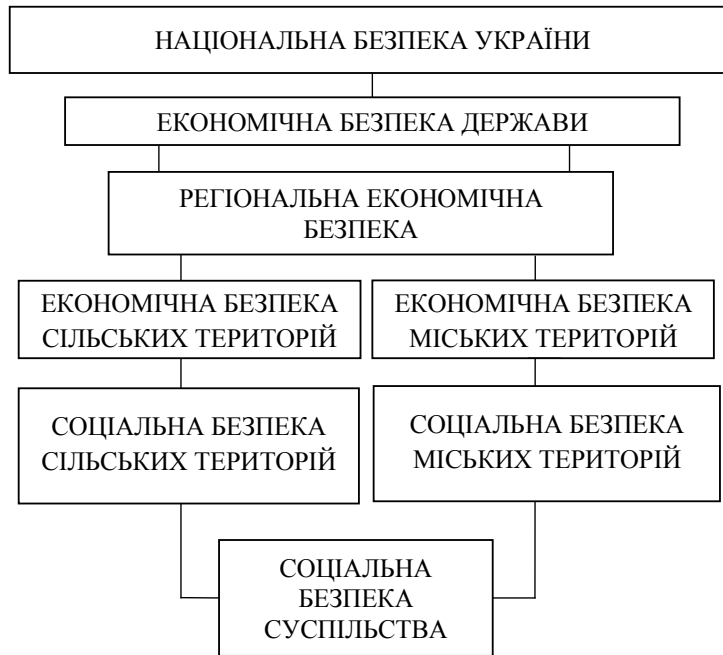
Рис. 2. Базові загрози соціальній безпеці сільських територій

понтентів вважають, що не зможуть повернути отриманий кредит [11]).

У результаті маємо ситуацію, що державні програми підтримки сільськогосподарської діяльності не доходять до середньостатистичного селянина у зв'язку із значною бюрократизацією. Натомість вони активно використовуються агрохолдингами, зернотрейдерами та іншими великими агрокомпаніями, які негативно впливають на темпи збільшення кількості сільського середнього класу (який характеризується достатнім рівнем доходів, освіти, кваліфікації та володінням різними формами власності) чим суттєво погіршують рівень соціальної безпеки сільських територій. Тому автором пропонується переформатувати державну підтримку аграрного сектору і спрямувати її у бік розвитку дрібного сільськогосподарського бізнесу (обмеживши доступ великих компаній), що напряду покращить добробут селян та загальні показники соціальної безпеки територій їх проживання.

Однак для всебічного дослідження поняття "соціальна безпека сільських територій" будемо використовувати системний підхід, розглядаючи це важливе поняття як складну структуру, що відіграє важливу роль у загальнодержавній системі соціальної безпеки. Тому наведемо у вигляді блок-схеми декомпозицію цього поняття (рис. 1).

Як бачимо, поняття "соціальна безпека" широко застосовується у всьому просторі соціальної політики від загальнодержавного рівня до сімейно-особистого. У зв'язку з цим неможливо якісно оцінити соціальний стан держави не знаючи показники її складових. Всі зазначені на рисунку 1 позиції мають чіткі особливості та проблеми, що їх об'єднують і разом з тим достатньо різняться між собою. Так, для відчуття соціальної захищеності окремо взятої особи досить забезпечити наявність стабільної роботи, високої заробітної плати, умов проживання, гарантованого прожиткового мінімуму, доступного та якісного медичного обслуговування, мінімальні показники зростання інфляції, споживчих цін тощо. Для соціальної безпеки родини, крім того, потрібна наявність комунікацій, значної кількості соціальних закладів (яслі, дитячі садочки, школи та інші навчальні заклади) і головне — сприятлива екологія та соціально-культурна атмосфера. Для громади, (забезпечення її безпеки) крім зазначеного, ще є важливими питання, які пов'язані з природою соціального середовища, гендерною рівністю, релігією, інфраструктурою і т. д. На регіональному та загальнодержавному рівнях питання соціальної безпеки мають комплексний характер і стосуються також міжнаціональних відносин, підвищення патріотизму,

Рис. 3. Місце соціальної безпеки сільських територій у забезпеченні національної безпеки України

збереження етнічно-культурних цінностей, міграційних процесів, демографії, епідеміологічної ситуації та ін. Проте використовувати однакові методи вирішення соціальних проблем для всіх населених пунктів України очевидно не можливо і не доцільно, так само як розробляти їх для кожного окремо. Найоптимальніше, на думку автора, виокремити існуючі спільні соціальні загрози, які логічно підпорядковуються територіально-адміністративному поділу. Великі міста мають соціальні негаразди, які специфічні саме для них і не характерні для периферійних міст та сіл, а саме:

- затори на дорогах;
- перенаселення;
- екологічні проблеми, пов'язані з підвищеним вмістом у повітрі вуглекислого газу, смоги, кислотні дощі тощо;
- комунальні проблеми пов'язані із застарілістю існуючих мереж і потребою будівництва хмарочосів і таке інше.

Сформулюємо у вигляді рисунка 2 найбільшій соціальні загрози, які характерні для сільських територій України. Для кращого розуміння суті соціальної безпеки сільських територій, виходячи із зазначених загроз, варто навести класифікацію проблем, які першочергово потрібно вирішити, за такими типами:

- соціальне розшарування;
- знищення середнього класу;
- погіршення інфраструктури сільських територій (транспортної, комунальної та ін.);

- зменшення доходної частини сільських родини та загальне зубожіння сільського населення;

- неконкурентне ціноутворення на продукти сільськогосподарської діяльності (ціни на молочні м'ясні та інші продукти харчування є нерентабельними);

- значне погіршення рівня освіченості та професійної кваліфікації сільського населення;

- складна демографічна та міграційна ситуація;

- руйнація трудового потенціалу;
- економічна дестабілізація та ін.

З проведеного аналізу помітно, що найважливішими проблемами, вирішення яких відразу позитивно вплине на розвиток сільських територій є забезпечення роботою та відповідною інфраструктурою. Причому розвиток останньої сприятливо впливатиме як на збільшення народжуваності і повернення людей в сільську місцевість (зворотну міграцію з міст), так і на екологію, оскільки на сьогодні під полігонами сміттєзвалищ зайнято десятки тисяч земель в основному сільських територій і ця цифра постійно збільшується стаючи співрозмірною з площею всіх заповідників і парків України разом взятих. Більше того, ті сільські території, на яких не розміщені полігони потерпають від дрібних стихійних сміттєзвалищ кількість яких вимірюється десятками тисяч (детальніше дивись [1]). Створення належної інфраструктури

в області збирання та переробки відходів дасть змогу не лише залучити інвестиції та створити значну кількість нових робочих місць (що сприятиме покращенню багатьох соціальних показників), а й значно покращити екологічну безпеку сільських та міських територій.

Як бачимо, соціальні, екологічні, фінансові та інші аспекти, що впливають на розвиток сільських територій, тісно пов'язані в понятті економічної безпеки сільських територій, що є однією з головних складових національної безпеки. Наведемо за допомогою рисунка 3. схематичне зображення місця соціальної безпеки сільських територій у системі забезпечення національної безпеки України.

Безумовно, окремого системного дослідження потребують статистичні дані по відповідності кількості та якості сільських освітніх та медичних закладів, умови проживання селян у депресивних територіях, проблеми пенсіонерів та інвалідів та ін.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку країни можна стверджувати, що під загрозою фізичного виживання опинилися така велика соціальна група, як сільські мешканці. Загроза обезлюднення сільських територій на сьогодні є однією з головних в системі соціальної та економічної безпеки. В багатьох селах на одинці із проблемами залишилися одні пенсіонери, а за даними Державної служби статистики України з 2002 р. по 2011 р. кількість сільського населення зменшилась біль ніж на 1,5 млн осіб. Ці дані не враховують неофіційної зайнятості селян у містах (трудова міграція), емігрантів, та інших осіб, коли люди формально зареєстровані в сільській місцевості, а проживають та працюють за межами сіл за відсутності реєстрації та відповідних дозвільних документів (зазвичай у складних умовах праці), без оплачуваних відпусток, медичного страхування тощо. Взявши до уваги показники тіньової економіки України, які за різними розрахунками вже перевищують критичний рубіж у 50 %, то кількість сільських жителів у цій незаконній діяльності також є суттєвою. Для боротьби з цим кримінальним видом діяльності, зокрема із зарплатою в конвертах, потрібно створити достатню кількість офіційних робочих місць із гарантованим соціальним пакетом, саме в межах сільських територій.

Одним із найпростіших і високоефективних шляхів покращення соціальної безпеки сільських територій є повернення обов'язкового проходження практики студентами різних курсів у сільській місцевості. В Україні у 2012/2013 н. р., за даними Державної служби статистики, кількість вищих навчальних закладів I—

II рівнів акредитації складала 489 установи, а III—IV рівнів акредитації — 334 установи, в яких навчається 345,2 тис. і 1 млн 824,9 тис. осіб відповідно. Тобто разом по країні маємо 823 ВНЗ із значною технічною та фінансовою базою, в яких навчається більше 2 млн студентів (значна кількість за рахунок державного бюджету), при цьому кількість українських сіл становить всього 28858 одиниць. Отже, не важко підрахувати, що в середньому до кожного українського села може приїхати на проходження соціальної практики більше ніж 70 студентів це не враховуючи викладачів. Якщо виключити із загальної кількості "золоті села", де проживають українські мільйонери і вони знаходяться поруч із містами-мегаполісами, то для решти середньо статистичних сіл підтримка більше сотні здорових, енергійних молодих людей може стати не абиякою допомогою та стимулом до розвитку, принаймні два рази на рік, під час виконання весняних та осінніх польових робіт. У такий спосіб можна ефективно вирішити багато проблем у сфері благоустрою сільських територій, виконати комплекс робіт із розчищення та озеленення, реставрації об'єктів соціальної інфраструктури, допомогти пенсіонерам, інвалідам та іншим мало захищеним верствам сільського населення у домашньому господарстві. До того ж, студенти познайомляться ближче з природними багатствами країни, і з середини дізнаються про складність проживання в сільських умовах та зайнявши в майбутньому відповідні посади будуть дбати про розвиток сільських територій.

ВИСНОВКИ

Виходячи із соціально-економічної ситуації, що утворилася в українському суспільстві потрібно на законодавчому рівні сприяти припиненню тенденції утворення поляризованого суспільства шляхом формування середнього класу як у селах, так і у містах за рівнем доходів, освітою, культурою та умовами проживання. Для визначення рівня соціальної безпеки, зокрема сільських територій варто розробити концепцію соціальної безпеки в рамках якої створити оптимальний набір соціально-економічних індикаторів, одним з яких має обов'язково бути наявність серед місцевого населення значної кількості (не менше 50%) середнього класу. В подальших дослідженнях соціологам та економістам спільно потрібно розробити доктрину соціальної безпеки відповідно стану економіки країни, яка стане основою зазначеної концепції, що в комплексі зможе покращити рівень національної безпеки України.

Також важливо розглядати соціальну безпеку сільських територій не лише як захист від певних загроз, а й як таку частину соціальної безпеки держави, за допомогою якої на основі модельного прогнозування, програмно-цільового планування та інших соціально-економічних методів можливо ефективно виконувати процеси управління потенціалом соціальної безпеки на рівні особистостей, громади, регіону чи всієї держави.

Література:

1. Олениченко Ю.А. Система ограниченный в задачах предупреждения и ликвидации техногенных аварий на полигонах твердых бытовых отходов / Ю.А. Олениченко, А.Н. Соболев // Проблемы надзвичайних ситуацій. Збірка наукових праць. Випуск 15. — 2012. — С. 104—117.
2. Серебрянников В.В. Социальная безопасность России / В.В. Серебрянников, А.Т. Хлопьев. — М.: ИСПИ РАН, 1996. — 352 с.
3. Новікова О.Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення / О.Ф. Новікова. — Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. — 460 с.
4. Силласте Г. Социальная безопасность в системе внутренней безопасности общества и механизм ее обеспечения / Г. Силласте // Национальная безопасность и геополитика России. — 2001. — № 4—5.
5. Пирожков С. І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. Проблеми національної безпеки [Електронний ресурс] / С.І. Пирожков // Стратегічна панорама. — 2003. — № 1. — С. 93—106.
6. Шевчук П.І. Соціальна політика / П.І. Шевчук. — Львів: Світ, 2003. — 400 с.
7. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист: навч. пос. із соц. політики / Е. Лібанова, О. Палій. — К.: Основи, 2004. — 491 с.
8. Хомра О.У. Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії / О.У. Хомра, Т.Є. Русанова // Стратегічна панорама. — 2004. — № 1. — С. 73—78.
9. Весельська Л.А. Соціальна безпека: проблема визначення [Електронний ресурс] / Л.А. Весельська — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_uprav/2010_3/49.pdf
10. Грачов Ю. Середній клас на селі. Як його сформулювати? / Ю. Грачов // Ученые записки Крымского инженер.-пед.-ин-та: сб. наук. праць. — Вып. 14. — Симферополь, 2010. — С. 116—121.
11. Ганганов В.М. Соціально-економічні процеси формування середнього класу на селі [Електронний ресурс] / В.М. Ганганов. — Ре-

жим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Chem_Biol/Nppdaa/econ/2012_2/085.pdf

12. Декларація про державний суверенітет України: за станом на 16 липня 1990 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада УРСР. — К.: Відомості Верховної Ради УРСР, 1990. — 13 с. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=55-12>.

References:

1. Olenichenko, Yu. A. and Sable, A. N. (2012), "System limitations in problems of prevention and elimination of industrial accidents on landfills" Problemy nadzvychaynykh sytuatsiy. Zbirka naukovykh prats', vol. 15, pp. 104—117.
2. Serebryannikov, V. V. and Khlop'ev, A. T. (1996), "Social Security in Russia" YSPY RAN, pp. 352.
3. Novikova, O. F. (1997), "Social security: organizational and economic problems and solutions", IEP NAS, Donetsk, Ukraine, pp. 460.
4. Syllaste, G. (2011), "Sotsyalnaya safety of the system in the inner security of society and Mechanism uh obespechenyya", National security and geopolitics Russia, pp. 4—5.
5. Pyrozhev, S. I. (2003), "Conceptual approaches to the formation of the national security of Ukraine. The problems of national security", Electronic resource, Strategic panorama, vol. 15, pp. 93—106.
6. Shevchuk, P. I. (2003), "Social Policy", Mir, Lviv, pp. 400.
7. Libanova, E. and Paly, A. (2004), "Labour market and social protection", A textbook of social policy, Fundamentals, pp. 491.
8. Homra, O. U. and Rusanov, T. E. (2004), "Social Security: challenges, threats, criteria", Strategic panorama, vol. 1, pp. 73—78.
9. Veselska, L. A. (2010), "Social Security: problem definition", Electronic resource, available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_uprav/2010_3/49.pdf.
10. Grachev, Yu. (2010), "Middle class in the countryside. As his form?", Scientists note Crimean engineer, Pedagogical collection of scientific pratsyn, Simferopol, vol.14, pp. 116—121.
11. Hanhanov, V. "Socio - economic processes of the middle class in rural areas", Electronic resource, available at http://www.nbu.gov.ua/Portal/Chem_Biol/Nppdaa/econ/2012_2/085.pdf
12. Electronic resource, Supreme Council of USSR: Bulletin of the Supreme Soviet of the USSR, (1990—2013), "Declaration of State Sovereignty of Ukraine: as of July 16, 1990", available at <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=55-12>
Стаття надійшла до редакції 18.05.2014 р.